ПІСКЕ 18–19 ЧАС ПОЛҒАН

(Пасталғаны 1-ғы стр.)

ПАЛЫҒЛАТХАН чааӌылар пары истіл сыххан, медсестра оларға полысча, позы ылғапча. Командир пос салынмасха кӧӧктірче. Че піс хайдағ-да маңнанысха читкебіс. Пулеметчиктерібіс Карачаков, Лопатин, Щетинин, Никифоров, Аешин, Кучученов, пасхалары даа махачы тудынғаннар. Іди піс пастағы чаалазығны Дон хазында удурлаабыс, полғаныбысха ла 18–19 час полған. Ыырӌы, позының кӱзін хатабох чыып алып, пасха сариннаң кірібіскен. 2-ӌі паза 3-ӌі батальоннар, сыдас полбин, Донның тігі чарынзар тизібіскеннер. Ол чаалазығда махачызын кӧзіткен комсомолец лейтенант Комиссаров. Подразделениезі Донны кисчеткенде, ол позының высотазында халған, ыырӌыны пулеметтаң хырған. Аны піс «Во славу Родины» теен дивизионнай газетадаң піліп алғабыс. Позының тынын айабин, арғыстарын ӧлімнең арачылап халған.

9 августта пістің 955-ӌі полкыбыс паза 959-ӌы полктың 3-ӌі батальоны, Переезжее аал хыринда Донны кизіп, наступлениее кірібіскеннер. Ікі аалны холға киріп, пис кӱн хазыр чааласхабыс. Переезжее аал холдаң холға кір турған. Рукопашнайға кіріс турғабыс. Прай ниме пірік парған осхас полчаң, че піс маң пирбеебіс. Карачаков станковай пулемедынаң чахсы чазынып алған, контратакаа парчатхан ыырӌыны іди ле хыр турған. Іди ол 2-ӌі, 3-ӌі контратакаларны чох иткен, че андағ даа полза, ӧлчеткен арғыстарыбысты кӧрерге аар полған. А палығлатханнарға санитаркалар полыс турғаннар. Валентина Спирина ол туста чааласхан орыннаң 95 чааӌыны паза офицерні сығарған. Чаалазығ 11 сутка парған. Переезжее паза Щучье аалдар толдыразынаң изел парғаннар. Іди піс пастағы аар сыныхтағны кӧргебіс.

1942 чылда август айда піс Хакасиядағы чир-суғӌыларыбысха пасхабыс: «Пастағы чаалазығларда піс тыып парғабыс, кирек опыт чыып алғабыс. Хакасиядаң парчатханда, піс клятва пиргебіс ыырӌыны хырарға, чиңіске чидерге. Хызыл знамяңарны чиңістіг чаалазығларӌа апарғабыс, сибиряктар маң пирбестер».

ЧИР-СУҒӋЫЛАРЫБЫС пістің ӱчӱн ӧрінгеннер. 1942 чылның октябрь айында фронтсар пасханнар: «Піс ӧрінчебіс піс пирген Знамяны пӧзік холда апарчатханнарың ӱчӱн».

Щучинскай плацдармны тут халар ӱчӱн, чааӌылар окоптар, траншеялар хасханнар, дзоттар пӱдіргеннер. Ыырӌы ідӧк хазынған. 1943 чылның январь айында піс наступлениее тимнен сыххабыс. 14 январьда пістің рота, 1-ғы батальон, пасха батальоннарнаң хада наступлениее кірібіскеннер. Іди Михайловка аалны холға киргебіс, олох кӱн пістің саринда пол парғаннар Папасное, Гухво, Ковалево аалдар. 16 январьда Острогожск городты холға киргебіс. Ікі кӱннің аразына пістің дивизиябыс 28 аалны холға кирген. Аннаң сығара, ыырӌының группировказын чох идібізіп, наступлениебіс Старый Оскол паза Тим городтарзар пар сыххан. Ідӧк Воронежке парчатхан, кірчеткен чолларны туюхтап одырғабыс. Февраль айда Белгород городсар наступать поларға приказ килген. 9 февральда Белгород городты ыырӌыдаң арығлабысхабыс. Чаа чолдары оой ла полбаан, хысхы соохта, чол чох чирлерде ыырӌыны сӱрерге тың на ниик нимес нооза. Март айда немецтер Полтава районынаң контрударға кірібіскеннер, Харьковты алған соонда 309-ӌы атығӌы дивизияа наа рубежтерге айланарға киліскен. Че, андағ даа полза, ыырӌыны хырӌаан на хыр турғабыс.

14 апрельде 1943 чылда дивизия Сандеевка, Гантеевка орыннарда оборонаа турыбысхан.

Николай АРЫШТАЕВ,
309-ӌы Пирятин дивизиязының ветераны.

М.Кильчичаков.

ЫРАХХЫ ЧИРДЕ

Хайда-да ырах Западта
Хакас оолғы чатча, тіпчелер,
Чыл ибіре аның сӧӧгінде
Чахайах салыхпинча, тіпчелер.
Кӧк харахтығ абахай хыстар
Кӱн иртірбин хайраллапчалар.
Кӧк порчолығ сирень ағастар
Аның ӱстӱнде мӧкейчелер.
Ах хыр пас парған ууӌалар,
Азағына тӱзіп, иртчелер.
Хызыл кӧңістіг туңмаӌахтар
Ағаа, харғанып, сӧс пирчелер.
Чылтыснаң свастика урунысханда,
Хакас оолғы анда харбасхан.
Ӧскен чирі Ағбан хазында
Алар кізізі сахтап халған.
Ол одыртхан ах тиректер
Турадаң пӧзік ӧс парғаннар.
Ағыннаң килген хара парчыхтар
Анда тапсаспин иртіпчелер.
Хынған хызының ирке оолғы
Ырах Западта солдат полча.
Ибде халған іӌезіне оолғы
Ол сӧӧктеңер тың таңнап пасча.
Пӧзік сынныг ах тиректернің
Ӱреннерін ол сурып пасча.
Аның орнына кӧк сиреньнің
Ӱреннерін ол ызар полча.

М. Баинов.

Иртті узах хысхы порааны,
Хыйын тамаам хыза тутпаай,
Чағбан чӱреемнің не сыстааны.
Час тигір паары палыңнаай.
Хайда-да аат хустың тапсааны,
Кӧк кииден ӧӧзім ачыдар,
Пабамны чаадаң на сахтааным
Харалған паарым хазартар.
Хараа хармахтап сосхаларны,
Сортан тіп, кем-де чидінче;
Таңмазы «тадылығ» чылларның
Полған на аалда кӧрінче.
Нимее тайғаа парар тиктер ле,
Хончииң хазаазында маллар.
Чуртас чӱлен парир тискер ле,
Анна, хармах таста андар.
Ачың хыйалланыс тӧллері
Айна, чайааннаң чалтанмас,
Пустығ чаннарның хоол сӧллері
Чӱреем сыстаанын тохтатпас.

* * *

Кізі істі тар, ханныг чааның
Хайда-да хазыр кӱгӱрті,
Иссің худайның аллығ чаны
Чирнің хыйаллығ ніңіртін.
Ассын ах чарыхта ах сағыс,
Аллыг істіліг кӧӧл ассын.
Кӱні кӱстігнің теен тар сағыс
Кізі ах чаның паспазын.
Ада ла чааның чааӌылары
Чылның арам на хал парар,
Ах сағыс,амыр матырлары
Амғы кип-чоохтар пол парир.
Илбек Россияда ил чоным,
Ағаа уғаа тың киртінчем,
Чайаан сал парған кӱнніг чолын
Кӧрер, тастабас, ізенчем.
Мин пӱӱн кӧглепчем кӱннің чариин,
Кип-чоох пол парған матырны,
Чир-суубыс кӧӧлбек кӱнніг сарин,
Ӧскен кӧк отты, часхыны.

ХАРЫНДАЗЫМНЫ ПІЛЧЕ ПОЛБАЗЫННАР

ИЛБЕК АДА ЧАА тоозылғаннаң сығара 54 чыл иртіп парды. Піске, чаа араласчыларына, ол чаа киӌее ле полған осхас, анда алған палығларыбыс амға читіре сӧӧк-саағыбысты хараа-кӱнӧрте сыстатчалар. Ол палығлар наа ағырығлар хосчалар. Сағызыбыста, кӧңнібісте, чӱреебісте ол чаа тохтағ чох саңнанып одырча. Кірӌең чир таппин, хараазын узуп полбин, пірде пір наңға айланчазың. Кічігдең амға читіре прай чуртазым: сіліг, ӧрчіліг тоғазығлар, хомзыныстығ, ачырғастығ чарыстар, кӱзім, сағызым салып иткен тоғызым, сағыс читпеен алӌаастарым, кӧп хати ӧлімнең осханым, иргі сомнар, читіре толбаан сағыстарым, хайзы кізілернің кірліг киректері – прай минің хараам алнында иртчелер.

Мындағ сағыстарнаң пу иргі сомны редакциязар ызарға чараттым. Чиңіс кӱніне, арса, килістіре дее полар. Сӧлеп пирим кем хайда миннең хада сомға суурынғанын. 1943 чыл пасталчатхан хысхыда Западнай фронтта чаалазарға киліскен. 5 мартта Гжатск городта (амды Гагарин город) кӧп нимес палығлат салғам. Андартын Москва облазындағы Можайск городсар 3 сутка ағылғаннар. Госпитальда операция идіп, пудымнаң фашисттернің уғын сығарып алғаннар. Олох ух , пір пудымның сиирлерін тали саап, ікінӌі азағымның сӧӧктерін унат полбиндыр. Ікі-ӱс кӱн иртkенде, азағым тың сізібіскен– гангрена пасталыбыстыр. Пазох операционнай столға чатырғаннар. Азағымның пір сарин 15 сантиметрге, ікінӌі сарин 20 сантиметрге чара тартыбыстырлар. Іди пазох тіріг халғам.

АНЫҢ СООНАҢ Москвада "Киев" гостиницаның читі хадыл туразында чатхам. Ол тура ам даа турча. Аннаң сығара пісті санитарнай поездке таарлааннар, востоксар апар сыхханнар. Волга суға читкенӌе пілбеебіс хайдар апарчатханнарын: таң Сибирьзер,таң Ортын Азиязар. Сағынғам, арса, Ағбанзар даа апарарлар тіп. 1942 чылда армияа парчатханымда, Ағбанда кірпистең иділген прай туралар госпитальлар полған. Че сағызым толбаан. Ортын Азиязар апарыбысханнар.

Апрель айның ікінӌі чардығында Ташкентке читкебіс. Садтар чахайахтарнаң чабын салған турғаннар. Харлығ Россияның соонда Ортын Азия рай осхас пілдірген. Ташкентті иртібӧк парып, Ленинабадха читкебіс. Палығлатхан чааӌыларны 9–10 класстарда ӱгренчеткен сіліг таджичкалар, поездтең тӱзіріп, госпитальзар тартханнар, 4453 номер госпиталь Таджикскай женскай педагогическай училищенің ікі туразында орныхчатхан. Мин ікі хадыллығ турада чатхам. Азахха турып алғанымда, ікінӌі пір хадыллығ туразар бильярд ойнирға чӧр сыххам. Анда хакасха тӧӧй кізі кӧр салғам. Аннаң тоғазып, чоохтасханымда, сынап таа хакас полтыр, адысолазы Астанаев Андрей Федорович. Ағаа андада 45 час полған, чадап ла пас чӧрӌең. Чара чачыраӌаң ух, пудының алнынаң тееп, соонаң улуғ іӌегезін тали саап парыбыстыр. Ол ухтың оңдайы андағ: кірген чирі кічіг, сыххан чирі оорыл халча.

МИН, ЧАХСЫ пас чӧрчеткен кізі, Андрей Федоровичнең кӱннің тоғасчам, аның чоохтарын исчем. Садтарӌа чӧріп, фрукттар ағыл пирчем. Олар июнь айдох пызып пастапчаттырлар.

Ленинабад город Сыр-Дарья суғ хазында турча, садтарнаң сулғанча. Анда улуғ шелкокомбинат полған, андар экскурсияа чӧрӌеңміс. Госпитальның оградазы кистінде комбинаттың чайғы кинотеатры полған. Кізі кӧп полза, турып алып, кино кӧрӌеңміс.

Амды пас пирим Андрей Федорович позынаңар ниме чоохтаанын.

Тӧреен-ӧскен чирі Уйбат істі. Чиит туста ол хайдағда пайда чалӌы полтыр. Аннаңар пічік пілбеӌең. Ибінзер письмоларны мин пас пирӌеңмін. Колхозтар тӧстеліп, пайны ызыға ысчатханда, Андрей Федорович пайның хызын тискір парыбыстыр. Харатас городтаң тоғыр Ким суғны кискен осхастар, хайдағ-да орыс аалында колхозта тоғынтырлар. Арғызынаң хада олар 4 алай 5 пала ӧскіртірлер. Армияа парчатханда, семьязы олох чирде чуртап халтыр. Сағынчам, Андрейнің пірее палазы Хакасиязар айланды ни алай Хызылчар крайындох халғаннар ни.

ПІС, ІКІ ХАКАС, ол ырах чирде харындас осхас пол парғабыс. Андрей харындазымны олох чыл июль айның пастағы кӱннерінде, госпитальдаң сығарып, хазыхтанчатханнар батальонынзар ызыбысханнар. Миннең чарылысчатханда, Андрей Федорович ылғаан. Улуғ кізі ылғапчатханда, мағаа айастығ пілдірген. Мағаа андада 19 час полған, кӧп нимее хайығ саларға сағызым читпеӌең, неке. Амды, ол харындазымны сағынып, харах суу урылча. Мині, имнеп алып, 15 июльда Алма-Ата городсар 118-ӌі запасной полксар ызыбысханнар. Сағынчам, Андрей Федорович хазығы хоостыра чааға паза парбаан полар. Ибзер айланды ни? Ыраххы чирде тоғасхан харындазымны,арса, піліп алам тіп, пу сомны газетаа ысчам. Піреезіне адрезім кирек тее пол парар: **662702, Асхыс районы, Ис пилтірі аал, Колхознай улица, 24. КИЛЬЧИЧАКОВ Кирилл Георгиевичке.**

Сомға госпитальда суурынғабыс.

ЧААЧЫНЫҢ ӰЛӰЗІ

Алексей Петрович Чарочкин сағам 84 чазын апарчадыр. Я, чыллар чылысча, ир кізі киріп одырча. Тустың ирткені ит... ханны соолдырып одырча, иргі сорыптарны уламох сыстадып одырча. Чаа пасталғаннаң пе... 58 чыл толарға чӧр. А 9 майда Илбек Чиңіс кӱнін таныхтирбыс. Аны сағысха киріп, Алексей Петрович чоохтапча: "Пу иртken чаа мағаа ла теңен осхас. 1941 чылда, кадровай службаны тоозып, ибзер нанғам. Ибде пір ле хараа хонғам. Иртнінде Москва радиозы чоохтанча. Молотов арғыс Германиянаң чаа пасталыбысханынаңар искірче. Ӱс чыл кадровай служба, анаң чаа чыллары— прайзы сигіс чыл. Хайдағ чабал чаа полтыр ол".

* * *

1941 чылда пістіңнер границадаң сӱрдір турғаннар, тынанарға даа маң чох полған. Чааӌылар чудап, майылып пастааннар. Олох туста піттеп пастабысханнар. Іди 1942 чылның февраль айына читіре полған. Пірсінде, сала амыр полыбысханда, хайдағ-да кічиӌек аалыӌахта тохтирға киліскен. Соох. Андағ даа полза, чааӌылар кип-азахтарын, суура тартып, харда чуурап, хахтап сыхханнар, хар хап-хара пол парған, тооп парған піттер іди ле тооласчалар. Чаа—ол чаа нооза.

* * *

Пірсінде оборонада турарға киліскен. Чир тоң. А чааӌылар траншеялар тимнепчелер. Пазағы кӱнінде немец чӧр сыххан. Немецтернің 42 танкы хыс сыххан. Тигірде самолеттар. Чир тітіреслече. Траншеялардағы ідіс-хамыс сығдыраслача. Алексей Петрович позының ідістерін ипти палғабызарға иткен, че пілінмин халған. Оңарыл килзе, холлары палғал партыр. « Хайдабын мин?»-тіп хысхырча. «Санчастьтазың»,— тіп нандырчалар.Снарядтың чара чачыраанына тун парып, хайди ла полза хысхыр сыхтыр, алаах парғанға тӧӧй полтыр. Аннаңар чааӌылар аның холазағын палғап салтырлар.

* * *

Алексей Петрович чаа тоозылғанӌа разведкада полған кізі. Чаа тоозылчатханда Польшада, Венгрияда чааласхан. Пірсінде командованиее «тіл» кирек полыбысхан. Разведчиктерге, хараағызын чӧріп, пірдее оң полбин турған. Пір иртенінде разведка пастығы Чарочкинні позынзар хығыртча. «Гвардия сержанты Чарочкин, пӱӱн хайди даа «тіл» алыл килерге кирек»,—тіп, картаны кӧзітче.

Ыырӌаа чидіп аларға азых чир, анда сула ӧсче, пӧзігі 40—50 сантиметр. Анӌа чыл парыбызарға чарир.

Разведчик арғысха пір кізіні алып алған. Чылчалар. Сула тоозылды. Аннаң андар ачых чир, пас таа кӧдірӌее чоғыл. Кӧрзелер, чулыӌах ахча. Аның хыринда чазыныбыстылар. Ӱрбе, ас па чатханнар, исселер, гармошка табызы истілче. Ікі немец, фляжкалар артынып, суға парчатхан осхас. Соондағызы гармошказынаң «Катюшаа» тӧӧй сарынны ойнап парча. Алексей Петрович арғызына алнындағызына сегірерге чахығ пирче. Тиңнес парғаннарында, атығыбысханнар. Соондағызы килкім немец полған. Разведчикті поондырарға, пычағын сығарарға харасча. Ол туста арғызы полызыға киліп, палғабысханнар. «Тіл» холға кір парған. Ниме ле пол парбинча чааӌының чуртазында.

Г.АЕШИН.

ИРТКЕН ЧААНЫҢ СОРЫПТАРЫ АМ ДАА ЧҮРЕК СЫСТАТЧА

Илбек Ада чаа тоозылып 54 чыл ирт парды. Че ирткен чааның сорыптары ам даа чүрек сыстатча. Пістің ағаларыбыстың сööктері хайда ла чатпынча. Ам даа табылча олардаңар сағба пирчеткен пічіктер. Галина Николаевна Чичинина 1990 чылда «Саянская заря» газетада «Отзовитесь» статья хығырып алған. Аны пастыр Кривой Рог городтың чуртағчызы, милиция подполковнигі И.ГОРИСЛАВЕЦ. Ол піди пасча:

– Ирткен чылда Кривой Рог городтың чуртағчызы, пенсионер Василий Павлович Пономарев хызы Вера Васильевна Заболотнайзар ааллап чөртір. Вера Васильевна Крым облазының Судак районында Дачнай аалда чуртапча. Хызы, иргі туразының хырын алыс-

тырғанда, хара пластмас капсула таап алтыр. Чаа тузында пу турада крым татарлары чуртаптыр. Хызы аны 1957 чылда садып алтыр.

Капсула істінде чааҷының анкетазы полған. Мындағ анкеталар Илбек Ада чаа араласчыларына пирілчең. Пономаревтың чоогынаң хызы капсуланы райондағы военкоматсар ал чөртір. Че военкомат аларға хынминдыр. Пионерлер организациязынзар, істезігчілерзер айланарға чöп пиртір.

Пономарев капсуланы Кривой Рог городтағы милициязар ағылтыр.

Анкетаның чарымы ла. Оң хыри чоғыл. Карандашнаң алай черниланаң пазылған пічігі чахсы көрінминче. Анзы капсула істінде ўр тус чат салған сылтаанда даа полар. Чааҷының адысолазын паза аның семьязынаңар киречілепчеткен пічікті хығырчаа даа чох полған.

Кривой Рог городтың УВД-зының эксперт-криминализі, милицияның улуғ лейтенанты Николай Васильевич Мороз анкетадағы пічікті хығырып алар ўчўн көп кўс салған. Анкетаның оң сари чохтаңар, чааҷының фамилиязының чарымы ла. Соо чоғыл. Чичинин... Алексей Алексеевич, хакас. Хызылчар крайы, Хакас автоном облазы. Асхыс районы. Колхоз Буденныйның адынаң полған осхас. Іди хығырылча.

Алексей Алексеевич, хазыхсар ба? Хазых па сірернің ипчіңер Евдокия? Туған-чағыннары пар полза, искіріңер позыңардаңар.

Улуғ өріністең, олох туста хомзыныснаң тимдебін анкеталығ капсуланы туғаннарына ыс пирерге.

Мындағ нимені хығырып алып, Галина Николаевна сала маңзыри пічік пасхан. Анаң ағаа туғанынаңар аарлығ пічікті, капсуланы, ыс пиргеннер. Галина Николаевнаның хада хонғаны Михаил Константинович чаада чат халған чааҷының туғаны. Оларның пабалары ікі харындас полғаннар. Капсуланы таап, аны туған- чағыннарына ыс пирген кізілерге улуғ алғыс. Андағ кізілер парда, чааҷыларыбыс ундудылбас.

Римма КОЧЕЛОРОВА.
СОМДА: сол саринда И.И.ГОРИСЛАВЕЦ, Н.В.МОРОЗ паза капсулада табылған анкетаның чарымы.

М.Кильчичаков

ІКІ КИНЕК

Пўўрге хаптырған хулун осхас,
Ханға пурлуххан хырых пір чыл.
Чирдең частығып, час ағас,
Уғзалбин, чирзер тўзе чоғыл.
Оолығ тістерін ырсайтып,
Сыр чылан чіли, сойлапча.
Москваны адап, таптаныл,
Фашист уязынаң сыххан чаа.
Мин ол туста сағал öскелек
Чиит гвардейскай солдат полғам.
Ржев алтында пір öкерек
Дуб мині өлімнең ал халған.
Ыырчы тастаан гранатаны
Тохтатхан ол хатығ көксінең.
Арғыс чіли, хуҷахтап аны,
Алғыс пирчем пір-ікі сöснең.
–Тіріг айланзам Чир-суума,
Тузаңны пір дее ундубаспын.
Чўс ас парған ууҷама
Сиңнеңер чоохтап пирербін.
Ырааххы Ағбан хазынаң
Хайди даа синзер килербін.
Пу чайғызын дуб арғызымнаң
Пазох тоғасхам ікінҷізін.
Турчабыс ам піс, ікі кинек,
Сағысха кіріп аар чылларны.
Ікібістің холыбыс сінек,
Хайди ундирбыс ирткен чааны?
Ханныг палыг чазыл таа парза,
Сорыптары орнында халча.
Чалғыс ағас сынып таа парза,
Че чилегезі чирде халча.
Осколок тўскен чирлерде
Наа хорбылар көр таапчам,
Оларны көріп, істімде
Оолғымнаңар сағынчам.
Піс көрген хорғыстыг чааны
Ам öскең төллер көрбезін!
Сіліг пістің чазыларны
Паза ыырчы типсебезін.

ЧОНҒА ЧОБАҒ КӦП КӦРЕРГЕ КИЛІСКЕН

ПОЗЫМНЫҢ ОЛҒАН тузымда көрген, пілген, полған нимелерні көнізінең, сынынаң пасчам.

Пии районындағы Хызыл хара суғ аалның айдас иреннері, постаң ооллары Совет чир-суун арачылирға чаға парыбысханнар. Аалда халған чон, колхоз хониин көдірер ўчўн, күстеріне айабин тоғынчаң. Хысхыда мал хазааларындағы тизекті хыраларзар тартчаңнар. Часхы читсе, хыраларға суғ чайдырчаңнар. Чир ирізök, хостаан аттарнаң хыра тартчаңнар, тамах .таарычаңнар. Чайғыда колхозтың інек паза хой малына азых тимнечеңнер. Күскўзі читсе, öскіріп алған асты чыып аларға чапсынчаңнар.

Ас кизіп, тўзімніг тоғынчаңнар Толынчы Нербышев, Филипп Тюкпиеков, Алексей Тисперекров, Архип Миндибеков. Олар хуруға саап салған салымныг асты ипчілер паза хыстар, ыр-сарыннаң палған,көпеннерге турғыс парчаңнар. Андағларның аразында полғаннар Ктурий, Евдокия Тюкпиековалар, Арина Чебочакова, Хызарий Юктешева, Хызирке Тюкпиекова. Олар күнге көрілген нормаларын 2-3 хати азыра толдырчаңнар.

Узун паза пöзік салылған хылаттарны молотилканаң хараа-күнөрте сапчаңнар. Мында айдас тоғынчаңнар Падах паза Павел Карчигашевтер, Дочка Миндибекова. Ол туста аалда тоғыс читчең, тоғынчаң на кізі чидіспечең.

Чаа чыллары тузында ааллардағы чуртағчылар хазнаа хайах, ит, тўк пирчеңнер, заемнарға пазынчаңнар, че олох туста постары трудоденьге ле тоғынчаңнар, ахчаны көрбечеңнер, азыранчаң асты көмести пир салчаңнар. Ол туста піс, школадағы ўгренчілер, чазыда халған пазахтарны теерченміс. Прай нимені фронтха көбдин пирерге хығырчаңнар. Ол чылларда чонға чобағ көп көрерге килискен.

Николай Селигеев, төрт чыл чаалазып,Берлинге чидіп, төреен чирінзер хазых айлан киліп, колхозтох тоғын сыххан. Чазы тоғыстары тоозылза, «Тамах тойы» полчаң. Чон, Чалаас тигей тöзінзер, Соох суғ пазынзар чыылызып, пайрамнаҷаң. Итті хазаннар хайнаҷаң. Хызыл ис часхан стол кистіне одырып, колхоз кнезі Гаврил Михайлович Карачаков чонына піди чоохтаҷан: «Аалымның күлўктері, пар күстерінні салып тоғын парчазар. Сірернің сымдағынар сылтаанда пістің «2-чі пятилетка» колхозыбыс күс тартынча, ырахха сабланча». Чахсы тоғынчатханнар адалчаң, сыйыхтар пирілчең.

Аал тастындағы тамах складында сортировкалар, клитоннар, ас арығлап, хараа-күнөрте тыр-тар полчаңнар. Анда Роман Иванович Кочелаков анзын-мынзын ондайли идіп маҷохтанчаң. Хазыр, чабал чаа соондағы 1947 чылда чирібісте тамах маңат сығи пирген. Ағаа чон тың өрінген. Пістің колхоз ас садарынча хазна планын ікі хати азыра толдырған. Хызыл хара суғ аалның тоғысха күс чоны Москваға читіре сабланған.

Хызыл хара суғ аалның тоғысха күс чоны, хайдағ даа сидіктер полза, аны тобырған, аар тоғыстаң чалтанмаан, хатығ чаа чыллары тузында колхозтарының хониин көдірген. Ол сидік тустардаң хазых халғаннары хырал парғаннар.Постарының тустарында хайдағ полғаннарын ундубааннар, сағын чöрчелер.

Александр КАРЧИГАШЕВ.

Ўр ниместең сығара хакас тілінең апарылчатхан радиода «Кеен» тіп адап салған искіріг сыхханын искен дее поларзар. Ол öнетін иреннерге тимнелче, айда пір хати сыхчадар. Аны, тимнеп, апарча журналист Лариса Иннокентьевна АСОЧАКОВА. Пастағы сығарыста Матвей Яковлевич КАРАЧАКОВТАҢАР чапсых, хыныг хабарны истіп аларға чарир полған. Мин, Лариса Иннокентьевнанаң тоғазып, Матвей Яковлевичтеңер искіриин пазып алғам.

ӦЛІМНЕҢ ХАЗИНЕЗІ АЛ ХАЛЧАҢ ПОЛТЫР

– Матвей Яковлевич Карачаков Пии аймағындағы Маткичіг аалда чуртаан. Ол Илбек Ада чаада араласхан. Хомыстар идіп,ойнирға, тахпахтирға хынчаң полған. Киреенче кузнец полып тоғынған. Хыйға, хыныг кізі полған. 83 чазын апарчадып,ўр ниместе ўреен.

Кічігдең сығара мин аны пілчем, чоохтасчам. Хаҷанға даа сағызымда халған аның ачыхчарых көңні, ах сырайы, аппағас састары, чабыс сыны, пик пазыды, кічіг арах холлары.

Сала öс парғанда, анынаң тоғазарға киліскенök. Пірсінде, чааҷылар күніне удур тоғазарға парғанымда, мағаа чаа чолларынаңар хыныг чоохтаан. Чааны Курск тўгеезінде пастаан, Смоленскке сала читпеен, пленге кір парған. Ибзер айланчатханда, Сибирьдегі ГУЛАГ-тарда пол килген, нинче-нинче өлімнең халған. «Чир чуртир кізі хайдағ даа ухтаң, өлімнең халчаң полтыр»,–тіп чоогын тоосхан ол. Таңнаам. Анаң сурыбысхам: «Іди чöріп, андағ өлімнең халарға іченернің молитвалары полысхан полар, я?» (Ічезі Худайға киртінчең полған). «Чох, хазинем полысхан»,–тілче. Нандырии саңай таңнастыг пілдірген, алаң ас парғам. Минің таңнаанымны сизініп, күліне тўскен. Анаң, көп чох сым полып, мындағ ниме чоохтаан:

–Піс мыннаң (Маткичігдең) он төрт чиит оол чаағa парарға тимненчеткебіс. Халғанҷы иирде прайзы, пір орында чыылызып, чейнең халас чіпчебіс, сыйласчабыс, чоох апарчабыс. Піссер іченпабаларыбыс, аға-ууҷаларыбыс килгеннер. Анаң апсахтарның пірсі піди теен: «Улуғ чаағa паризар. Ікіўс ай пазынаң, ыырчыны чиңіп, ибзер айланарбыс тіп тың на ізенмеңер. Чаа ўр парар, ыырчы алыг нимес, күстіг. Ухтаң даа тис полбассар, теңзе, чох ит салар. Хырын чаада аар урунза, чўгўрбеңер, чирге чадыбыс турыңар. Анаң, хазинеңернің адын адап, аннаң сурыныңар: ал халзын сірерні өлімнең, чоохтанҷаң сöстерні постарың табарзар. Ол улуғ ниме, хайдағ даа хыйалдаң ал халар».

Ол улуғ частыг кізінің чоогына тың даа киртінминдір Матвей Яковлевич. Күлімзіреп ле салтыр. Иртенінде прайзын чаағa апарыбыстырлар.

Оларға Курск тўгеезінде чаағa кірерге килістір, пехотада полтырлар. Ухтар, сыыласпинаң, хырыларында, алны-кистілерінде теепчеттір. Күн көрінминібістір, хара тобырах тубан чіли турча. Тигірнең чир пірік парған осхас. Ухтар сыыласча, тычыр-таҷыр полча, пушкалар атча, танктар күўлесче. Көрзем, тидір, арғыстарым, пірде пірсі атырып, чат халчалар. Хайзына мылтых читпиндір. Піреезі атыр салза, мылтиин алып алчалар. Өлім, хан көрбеен чиит чааҷылар хорыхчалар. Матвей Яковлевич Пірсінде көрзе, кип-азаа ил ле осхас. Ухтарға іди пол парт че позына пір ух таа теңмин Орыс арғыстары, «заговорен полтырзың тіп, хатхырыстыр Позы даа хайхаҷаң полтыр, хазинезіне айланып сурын ханын пірдеезіне чоохтабинд Соонаң даа, пленде паза ГУ та пол парғанда, кірчең чирі пол парза, хазинезін хығырын адын адап, тынын ал халч полтыр.

Мин Матвей Яковлевич хазинезінеңер чоохтап пире паза ады кем полған тіп сур Чоохтабаан. Кирек ле туста ади чарапчатхан осхас. Улуғ частыг ўгреткені прай чуртазында полтыр.

Геннадий КИЧЕ пазып алғ

Таштып районының администрациязына, районоға, Анчул паза Хы суғ ааллардағы чуртағчыларға п паалаҷаа даа чох аарлыг кіз **УКСЕКОВ Аполлон Семеновичті** ўч чі чолына ўдезерінде араласхан па чахсы полысхан ўчўн чўректең сы алғызыбыс читірчебіс.

ИПЧІЗІ, ПАЛАЛАРЫ, ТУҒА ЧАҒЫННАРЫ.

«Хакас чирінің» пазағы номері майда сығар.

Хакас чирі
Учредительлер: Хакас Республиканың Правительствозы, Өöркі Чöбі
Тираж 2640

Өöн редактор А.С. УГДЫЖЕКОВ 6-22-97
ПІСТІҢ АДРЕЗІБІС: 662600 Ағбан г. Щетинкин ул. 34, "Хакас чирі"

Редколлегия: Н.Г. Ахпашев, А.И. Котожеков, А.Е. Султреков, Е.И. Тахтобина, А.Е. Тохтобин.

Телефоннар:
редактор орынчызы 6-21-47
хачылар 6-63-69
письмолар 6-61-16
хабарлар 6-50-55, 5-25-44
бухгалтерия 6-27-49
хабарчылар 6-37-32, 5-19-82
6-21-92, 5-25-47
сомчы 5-25-38

ГАЗЕТАНЫ ТИМНЕЕННЕР:
хачы А.Е.Тохтобин,
хабарчы Г.Е.Сунчугашева.
Тимге сыххан 7 майда 17.00 часта.
Газета неделяда төрт хати сыхча: вторникте,четвергте, пятницада, субботада.

Газета"Хакасия" полиграфпредприятиеде сығарылған.
Газетаны Хакас Республикада чонға хи барлар таратчаң средстволарданар зак толдырылчатханын сыныхтаҷаң паза печ ке кирчең региональнай управление пе 5 майда 1997 чылда кирген.
Пічікке кирген номері – Х0097.
Индекс: 52261